

พระพุทธศาสนา กับความคาดหวังของสังคม Buddhism and Expectations of the Society

พระมหาเวรริชญ์ พ提ปรมโม (ราชโคตร)*

Received: 11/12/2022

วัดอาสาสังคරาม สมุทรปราการ

Revised: 19/12/2022

Phramaha Werawit Padipathammo (Rajcote)*

Accepted: 29/12/2022

Asasongkram Monastery, Samut Prakan, Thailand

DOI: 10.14456/jdl.2022.18

Corresponding Author Email: [werawit.pad@gmail.com*](mailto:werawit.pad@gmail.com)

Cite: Rajcote. P. W. P., (2022). Buddhism and Expectations of the Society. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 28-39.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา กับความคาดหวังของสังคม ธรรมชาติของสังคมนั้นมีปัญหาอยู่มาก many ในสังคมจึงเกิดความคาดหวังที่จะพัฒนาและแก้ไขปัญหา ทั้งหลายขึ้น รวมเรียกว่าความคาดหวังของสังคมเพื่อที่จะตอบสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้นั้น จึงเกิดการ ตั้งเป้าหมายอันเป็นสากลของโลกร่วมกันขึ้นที่เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) 17 เป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาในด้านบุคคลในสังคม ความมั่งคั่งที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมของโลก สันติภาพ ความสามัคคี และพัฒนาสังคมโลกให้มี ความเจริญมากยิ่งขึ้น ซึ่งพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมอยู่มากmany ที่สามารถช่วยให้เป้าหมายการ พัฒนาที่ยั่งยืนนั้นสามารถก้าวไปสู่ความสำเร็จได้่ายิ่งขึ้น การศึกษาครั้งนี้ได้เสนอหลักอริยสัจ 4 และ หลักไตรสิกขา ไว้เป็นหลักการในการประกอบการวิเคราะห์และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา ที่เกิดขึ้นได้ เพื่อที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับสังคมโลก

หลักอริยสัจ 4 และหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไข ปัญหาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และใจ ของบุคคล เป็นหลักสำคัญ เมื่อบุคคลได้รับการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาตามหลักธรรมดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นจุดเริ่มต้นในการนำไปสู่การร่วมกันพัฒนาเรื่องของ ความมั่งคั่ง สิ่งแวดล้อม สันติภาพ และความสามัคคี ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังกล่าวมานี้ จึงควรนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาให้เป้าหมายและความคาดหวัง ของสังคมโลกประสบผลสำเร็จ

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; ความคาดหวัง; สังคม

Abstract

This academic article aims to study Buddhism and expectations of the society. The nature of society has many problems. In society, the expectation to develop and solve problems is collectively called social expectation in order to meet these objectives. Therefore, a common global goal of the world was established called Sustainable Development Goals: SDGs. The objectives of the 17 goals are to resolve individual social problems, economic prosperity, global environment, peace, harmony, and develop a more prosperous global society. Buddhism has many principles that can help make the Sustainable Development Goals easier to achieve. This study proposes the Four Noble Truths and the Threefold Trisikkha as a principle for analyzing and can be applied to solve problems that arise, in order to advance sustainable development in society from the individual level to the global level.

The Four Noble Truths and the Threefold Training in Buddhism can be applied to solving problems in the physical, verbal and mental conduct of a person. When people have solved their problems and developed according to these principles, it is the starting point for the effective joint development of prosperity, environment, peace, and harmony. Therefore, Buddhist principles should be applied to solve problems and develop goals and expectations of the world society to be successful.

Keyword: Buddhism; Expectations; Society

1. บทนำ

พระพุทธศาสนา คือ “คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า” พระพุทธเจ้าในที่นี้ คือ บุคคลผู้ตรัสรู้หรือผู้รู้อย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งพระองค์ทรงแนะนำให้ยกรากของมนุษยชาติขึ้นสู่ ความบริสุทธิ์ด้วยศีล ความสงบระงับด้วยสมาธิ และความเข้าใจแจ้งด้วยปัญญา ซึ่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามั่นรวมเรียกว่า “พระธรรมวินัย” เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ พระพุทธศาสนา ก็ยังไม่ถือกำเนิดขึ้น จนอีกสองเดือนต่อมาเมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก อันมีชื่อว่า อัจฉริจักกัปวัตตนสูตร และมีผู้รู้ตามธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว ทำให้ องค์ 3 ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในพระรัตนตรัยนั้นบรรลุณ จึงทำให้เกิด

พระพุทธศาสนาขึ้น พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ก็ได้มุ่งเน้นไปในสิ่งที่เป็นความจริง เป็นประโยชน์ และเหมาะสมต่อบุคคลนั้น ๆ และไม่สอนในสิ่งที่ไม่เป็นความจริง ไม่มีประโยชน์ และเป็นไปเพื่อการเบิดเบี่ยน ต่อมามีมือผู้ฟังและผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมากขึ้นแล้ว ก็ได้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่ม ชุมชน เป็นสถาบัน เป็นองค์กร เพื่อรับผิดชอบดูแลการเรียนรู้และการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนมีศาสนพิธี ศาสนาวัตถุ ศาสนาสถาน และกิจกรรมต่าง ๆ ตามมาในภายหลัง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพิจารณาในเหตุผลและการปฏิบัติเพื่อช่วยตัวเอง พึงพาตัวเอง และขยายความช่วยเหลือไปสู่ผู้อื่นด้วยความปรารถนาดี จากที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น พระพุทธศาสนาได้สอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น และสอนให้ทำประโยชน์ของตนเองให้บริบูรณ์ก่อน แล้วจึงช่วยเหลือเกื้อกูลให้ผู้อื่นดังข้อความในพระสูตรตันตปญกที่ว่า “อตุตทตลด ประตเณ พหุนปี น หาป耶 อตุตทตณมกิณญา สาทกปส โต สิยาฯ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: ข.ร. (บาลี) 25/23/37) แปลความว่า บุคคลไม่พึงทำประโยชน์ของตนให้เสื่อม เพราะประโยชน์ของผู้อื่นถึงแม้จะมีมาก บุคคลรู้จักประโยชน์ของตนแล้วก็พึงช่วยเหลือในประโยชน์ของตน แต่พระพุทธศาสนา ก็ไม่ได้สอนให้เป็นคนเห็นแก่ตัวแต่อย่างใด แต่สอนให้เรียงลำดับความสำคัญของประโยชน์เสียก่อน ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่เริ่มสอนในระดับปัจเจกบุคคลให้ได้ประโยชน์เสียก่อน เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้ไปสร้างประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติเป็นลำดับไป

ในสถานการณ์ปัจจุบันของโลก มีความคาดหวังหรือความต้องการหลากหลาย จนเกิดการตั้งเป้าหมายร่วมกันที่เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ปัจจุบันทั่วโลกได้ให้ความสำคัญกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายที่องค์กรสหประชาติได้กำหนดขึ้น และเป็นเป้าหมายที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมให้อยู่รอดด้วยด้วยดี สำหรับประเทศไทย ได้กำหนดเป้าหมายที่จะช่วยเหล่านักศึกษาให้ได้รับการศึกษาที่ดีและมีคุณภาพ ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยมีความต้องการแรงงานที่มีคุณภาพสูง จึงต้องมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนให้เข้มแข็ง พร้อมทั้งสนับสนุนให้เยาวชนได้รับการศึกษาที่ดีและมีคุณภาพ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศชาติไทยในระยะยาว

2. เป้าหมายและความคาดหวังเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความคาดหวังของสังคมโลกนั้น มีหลากหลายและมีมุ่งมองที่กว้างมาก หากจะวิเคราะห์ความคาดหวังที่เป็นสากลแล้วนั้น ก็ต้องมองไปถึงเป้าหมายของสังคมโลกที่เรียกว่า “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” ในอดีตที่ผ่านมานั้น แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น เป็นเพียงแนวคิดการพัฒนาในระยะแรกหรือระยะทางเลือก (Alternative Approach) แต่ในปัจจุบันได้กลายเป็นแนวคิดที่ทุกความสำคัญมากขึ้นใน

เวทีโลก จักระทั่งถูกใช้เป็นวาระการพัฒนาหลักขององค์การสหประชาชาติ ในการประชุมสุดยอดสหประชาชาติสมัยสามัญ (UN General Assembly) ครั้งที่ 70 ณ กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 25 กันยายน ค.ศ. 2015 ผู้นำประเทศกว่า 193 ประเทศได้รับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 ภายใต้หัวข้อ “การเปลี่ยนแปลงโลกของเรา: ปี ค.ศ. 2030 วาระสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Transformation our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) มีการกำหนด เป้าหมาย SDGs ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) ได้แก่ 1) จัดความยากจน 2) จัดความทิวท雍 3) การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี 4) การศึกษาที่เท่าเทียม 5) ความเท่าเทียมทางเพศ 6) การจัดการน้ำและสุขาภิบาล 7) พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ 8) การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ 9) อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน 10) ลดความเหลื่อมล้ำ 11) เมืองและ clin ฐานมนุษย์ที่ยั่งยืน 12) แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน 13) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 14) การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล 15) การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก 16) สังคมสังคมสุขและยุติธรรม 17) ความเป็นหุ้นส่วน

โดยเป้าหมาย SDGs นี้ จะใช้เป็นวาระการพัฒนาต่อเนื่องไปอีก 15 ปี ระหว่างปี ค.ศ. 2016 - 2030 วาระการพัฒนาตามเป้าหมาย SDGs อยู่บนพื้นฐานองค์ประกอบของการพัฒนา 5 ด้าน หรือที่เรียกว่า 5P's ได้แก่ ผู้คน (People) เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านสังคม ความมั่งคั่ง (Prosperity) เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ โลก (Planet) เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม สันติภาพ (Peace) และความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) (เกษร เกษมชื่นยศ, 2563: 21-22) พื้นฐานองค์ประกอบของการพัฒนาทั้ง 5 ด้าน ก็จะเป็นการสรุปร่วมยอดของเป้าหมายทั้ง 17 ประการ แต่ทั้งหมดทั้งมวลนี้หากพิจารณาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะได้ว่าเป็นความประณานในเรื่องของความสุข ที่จะสามารถกระทำให้สำเร็จได้ด้วยการฝึกในเรื่องของ กาย วาจา และจิตใจ (Thepa, 2022) ซึ่งจะได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาใช้ชีวิตระหว่างนี้เป็นลำดับไป

3. หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย แต่ในที่นี้ได้เรียก “หลักปฏิบัติ” เพราะว่า หลักธรรมทั้งหลายหากไม่ประกอบด้วยการปฏิบัติก็ไม่อาจส่งผลได้ ซึ่งความคาดหวังของสังคมโลกที่ได้ระบุไว้แล้ว ข้างต้น (เป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ประการ) ก็ได้ประมวลรวมลงเป็น 5 มิติด้วยกัน คือ ด้านผู้คน ด้านความมั่งคั่ง ด้านโลก ด้านสันติภาพ และด้านความเป็นหุ้นส่วน การพัฒนานั้น หมายถึง การทำให้เจริญ ส่วนคำว่า “ยั่งยืน” หมายถึง ยาวนานหรือคงทน หากรวมคำว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่นี้แล้ว ก็กล่าว

ได้ว่า เป็นการกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ให้มีความเจริญอย่างยาวนานและคงทน ซึ่งนับเป็นจุดประสงค์หรือเป้าหมายหลักของความคาดหวังที่มีในมนุษย์ หรือกล่าวได้ว่าการพัฒนาในด้านต่าง ๆ นั้น เป็นความคาดหวังของสังคมโลกหากวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมแล้วก็สามารถนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้ตอบโจทย์กับความคาดหวังดังกล่าวได้ ซึ่งในที่นี้จะยกหลักอริยสัจและหลักไตรสิกขามาพอเป็นหลักการในการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

4. หลักอริยสัจ

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเนื้อความทั้งหมดที่ได้แสดงออกมาก็คือความจริงอันประเสริฐ อริยสัจ 4 เป็นความจริงเกี่ยวกับชีวิตและสรรพสิ่งและเป็นไปตามเหตุปัจจัยเป็นความจริงแท้ทั้งด้านเกิดทุกข์และความดับทุกข์ หลักอริยสัจเป็นการให้มองเห็นภัยของชีวิตและมองเห็นทางปลดภัยพร้อมแนะนำวิธีการหลีกภัยเอาไว้ โดยในอริยสัจ 4 ประกอบด้วย

ทุกชี แปลว่า ความทุกชีหรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์กล่าวให้ลึกลงอีก
หมายถึงสภาพของสิ่งทั้งหลายที่ตอกยูในกฎธรรมชาติแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกชี เป็นอนัตตา ซึ่ง
ประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง มีความบกพร่องไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแกร่งสารและความเที่ยง
แท้

สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้งโดยอาการที่มีเราซึ่งจะเสพเสวยที่จะได้จะเป็นจะไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือโดยสรุปเรียกว่า “ตัณหา”

นิโร แปลว่า ความดับทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การดับทุกข์นั้น คือ การดับความอยาก การตัดเยื่อไขในความรัก ความสัมราศค สัมโภะ สัมโภค สัมตัณหาโดย สัมเชิงได้แก่ นิพพาน อันเป็นสภาวะที่ทำลายความอยากในการ ความสงสัย และความไม่รู้ จึงเป็นความ สงบอย่างยิ่งดุจน้ำในมหาสมุทรที่ลึกปราศจากคลื่นอิสรอย่างยิ่ง สุขอย่างยิ่ง สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ไม่ใช่สิ่งที่ใกล้เกินเอื้อมถ้าปฏิบัติตามมรรค ๘

มรรค แบลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์หรือทางปฏิบัติในการออกจากทุกข์ เป็นการแสดงให้เห็นขั้นตอนหรือวิธีการออกจากความทุกข์ พระองค์เรียกว่าทางสายกลาง มี 8 องค์ประกอบ ไดร ก็ตามที่ปฏิบัติตามมรรค 8 ก็สามารถถอนตนจากทุกข์ได้นี้คือตัวแก่นสารที่เป็นหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธ เพราะพระองค์ไม่ได้ต้องการจะสอนแต่เพียงภาคทฤษฎีต้องให้ลงมือ (ชนาริป ศรีวิท, 2563: 61)

จากที่กล่าวมาข้างต้นก็สามารถยืนยันได้ว่า หลักอริยสัจทั้ง 4 ประการ เป็นหลักที่สำคัญมากในการแก้ปัญหาแต่ปัญหานานาดเล็กที่กล่าวถึงปัญหาทั่วไปในสังคม ไปจนกระทั่งปัญหานานาดใหญ่คือการดับทุกข์มุ่งสู่พุทธนิพพาน ดังที่พุทธเจตน์ตอนหนึ่งเกี่ยวกับอริยสัจว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้ความรู้เห็นตามเป็นจริงของเรานในอริยสัจ 4 เหล่านี้ 3 รอบ 12 อาการอย่างนี้หมดจดได้แล้ว เมื่อนั้นเราจะยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก กับทั้งเทวโลก มารโลก พระมหโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพระมหาณเทวดาและมนุษย์ ภูมิทัศนะเกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภาพใหม่ไม่มีอีก” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณภาชิตนี้อยู่ ดวงตาเห็นธรรมประสาทจากชุลีประสาทจากมลพิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระโภณทัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดा สิ่งนั้นทั้งมวล มีความดับเป็นธรรมดा (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: ว.ม. ไทย 4/17/24) ซึ่งหากวิเคราะห์ให้ดีแล้วนั้น นอกจากจะสามารถนำมาแก้ไขปัญหาแล้วก็ยังสามารถนำมาประยุกต์เพื่อการพัฒนาชีวิตได้ เพราะเมื่อสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ พัฒนาการในด้านต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้น

การประยุกต์ใช้อริยสัจเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลก

อริยสัจนี้เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนไว้ ดังที่กล่าวไว้ในหลักของอริยสัจก็จะเห็นได้ว่า หลักอริยสัจสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างหลากหลาย จริงอยู่ว่าหลักธรรมของพระพุทธองค์นั้นประเสริฐอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องนำมาประยุกต์ใด ๆ แต่หากนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อความคาดหวังและการพัฒนาของสังคมโลกได้ นั่นก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ประเสริฐและมีคุณค่ายิ่งขึ้น ดังนั้นหากจะเจาะจงในการปรับใช้อริยสัจกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลกได้นั้น ก็ต้องแยกแยะให้เห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังที่ทราบในอริยสัจนี้ แบ่งออกเป็น ทุกข์ สมุทัย นิโรห และมรรค

ทุกข์ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้มนุษย์เกิดความคาดหวังที่จะขจัดปัญหานั้นไปให้ได้ ยกตัวอย่างความยากจน ความทิวโทหย ความเป็นอยู่ที่ไม่ดี สภาพทางภูมิอากาศที่ไม่พอดี และความวุ่นวายต่าง ๆ เป็นต้น

สมุทัย สาเหตุของปัญหาทั้งหลายเหล่านั้น มนุษย์ต้องทราบถึงปัญหาเสียก่อนจึงจะแก้ไขปัญหานั้นได้ เปรียบเหมือนต้องมีขยะอยู่ จึงสามารถจะเก็บขยะไปทิ้งได้ ยกตัวอย่างปัญหาความยากจน ซึ่งอาจเกิดได้จากสาเหตุหลากหลายประการที่แตกต่างกันตามสภาพของบุคคล เช่น การมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพต่าง ๆ เนื่องจากการขาดโอกาสในการศึกษาและพัฒนาทักษะต่าง ๆ หรืออาจเกิดจากปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาทางสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจเกิดจากการแสวงหาสถานที่ทำกินอันมีอยู่จำกัดจนทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติ และนำมาซึ่งปัญหาอื่น ๆ มีภาวะโลกร้อน เป็นต้น ซึ่งในทุกปัญหานั้นย่อมมีสาเหตุ อยู่ที่มนุษย์ผู้มุ่งแก้ปัญหานั้นจะมองเห็นสาเหตุของปัญหาหรือไม่

นิโรธ ในทางพระพุทธศาสนา尼โรค คือ เป้าหมายสูงสุดอันได้แก่การดับกองทุกข์ทั้งสิ้น ดับตัณหา ทั้งหลาย แต่หากจะเปรียบเทียบในการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วนั้น เมื่อได้มนุษย์สามารถ แสวงหาหนทางในการแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ เช่น แก้ปัญหาความยากจน ความอดอยาก ทำให้การเป็นอยู่มี ความสุขได้ตามเป้าหมายหรือความคาดหวังที่ตนได้ตั้งไว้ สิ่งนี้ก็เรียกว่านิโรธได้เช่นกัน กล่าวคือเป็นสภาพ ดับของปัญหา

มรรค ในคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น มรรคคือหนทางในการดับทุกข์ มี 8 ประการ มี สัมมาทิปฏิ เป็นต้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาจะมีรายละเอียดและความลึกซึ้ง เพื่อมุ่งสู่การแสวงหา ทางดับทุกข์หรือมุ่งสู่พระนิพพาน หากนำมาประยุกต์จะสามารถนำไปแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ การที่จะแก้ไข ปัญหาทั้งหลายตามวิธีแห่งมรรคนั้น ต้องเริ่มจากการปรับทัศนคติให้กว้างและเป็นเชิงบวก (สัมมาทิปฏิ) นิகคิดในทางที่ดีในทางที่ไม่มีโทสะ (สัมมาสังกัปปะ) ระมัดระวังวัววาจา (สัมมาวาจา) การกระทำ (สัมมากัมมัตตะ) ประกอบอาชีพอย่างสุจริต (สัมมาอาชีวะ) มีความพยายาม (สัมมาวายามะ) มีสติ (สัมมาสติ) และมีความสงบ (สัมมาสมารishi) ยกตัวอย่างในเป้าหมายเรื่องเพศเท่าเทียม หากบุคคลในสังคม โลกนี้มีทัศนคติที่เปิดกว้างและเป็นเชิงบวก หรือผู้นำในสังคมนั้นนำพาผู้คนในมีแนวความคิดไปในทางบวก แล้ว เรื่องเพศเท่าเทียมก็จะสามารถกระทำให้บรรลุเป้าหมายได้ง่ายขึ้น อีกตัวอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดปัญหา ความยากจนขึ้น และเห็นสาเหตุของความยากจนแล้วว่า เกิดจากการที่บุคคลในสังคมขาดโอกาสทาง การศึกษา เป็นต้น การแก้ปัญหาโดยการเสริมสร้างทัศนคติที่ไม่ย่อท้อแก่บุคคลเหล่านั้นด้วยวัววาจาที่จริงใจ เพื่อให้เขาเหล่านั้นค้นหาความสามารถของตนเอง และมุ่งหน้าแสวงหาโอกาสในหลาย ๆ ช่องทางให้มาก ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ทำให้บุคคลเหล่านั้นมีทัศนคติที่กว้างยิ่งขึ้น เป็นการแก้ปัญหาเชิงบุคคลประการแรก หาก ผู้ต้องการพัฒนาเป็นผู้นำในสังคมพึงเพิ่มช่องทางในการศึกษาที่เท่าเทียม ซึ่งในมรรค 8 นี้ก็สามารถจัดเข้า ในหลักไตรสิกขาที่จะกล่าวต่อไป โดยไตรสิกขานั้นประกอบไปด้วย ศีล จิต (สมารishi) และปัญญา ส่วนมรรค ในอริยสัจจ์ ท่านเริ่มต้นหนทางดับทุกข์จากปัญญา กล่าวคือ สัมมาทิปฏิและสัมมาสังกัปปะ จัดเข้าใน เรื่องของปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา สัมมา กัมมัตตะ และสัมมาอาชีวะ จัดเข้าในเรื่องของศีล (อธิ ศีลสิกขา) ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสามารishi จัดเข้าในเรื่องของจิต (อธิจิตตสิกขา) กล่าวคือการ มีความพยายามหรือการกระทำใด ๆ ก็พึงมีสติและสามารishiที่มั่นคง ดังนั้นการที่ได้วิเคราะห์หลักไตรสิกขา เพิ่มเติมเป็นลำดับต่อไปจะเป็นประโยชน์ก็อยู่ใน การมุ่งสู่เป้าหมายหรือความคาดหวังของสังคมโลกอย่าง ยิ่ง

5. หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขามากจาก 2 คำคือ คำว่า “ไตร” แปลว่า สาม ส่วน “สิกขา” แปลว่า การศึกษา การสำเนียง เมื่อร่วมกันแล้วแปลว่า สิกขามา หรือข้อที่จะต้องศึกษาสามประการ หรือข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการศึกษาสามประการ กล่าวคือ ศึกษาในอธิศีล อธิจิต และอธิปัญญา ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สามาธิ และปัญญา

หลักไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จและเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ มีหลักสำคัญ 3 ประการคือ 1) อธิสีลสิกขา คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทรีย์สังวาร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ เป็นการศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาวaja สัมมาภัมมัณฑะ และสัมมาอาชีวะ ให้เจริญ ลงกิจกรรมชี้ จนบุคคลมีความพร้อมด้านความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคม ถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตได้ดี 2) อธิจิตสิกขา คือ ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบ มั่นคงเป็นสามาธิ ได้แก่ การบำเพ็ญสมถกรรมฐานของผู้บริบูรณ์ด้วยอริยศีลขั้นธนได้บรรลุภาน 4 การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาวายามะ และสัมมาสติ สัมมาสามาธิ เจริญลงกิจกรรมชี้ จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิตสมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี 3) อธิปัญญาสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ผ่านแล้วจนได้บรรลุธรรม 8 คือเป็นพระอรหันต์ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังก์ปะ เจริญลงกิจกรรมชี้ จนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นต่าง ๆ เป็นอิสรเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง (ขวัญชา เอกจิตต์, 2559: 171)

การประยุกต์ใช้ไตรสิกขามเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลก

การที่จะตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลกได้นั้น การพัฒนาในด้านต่าง ๆ เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง องค์ประกอบของการพัฒนา 5 ด้านหรือที่เรียกว่า 5P ได้แก่ ผู้คน (People) ความมั่งคั่ง (Prosperity) โลก (Planet) สันติภาพ (Peace) และความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น หากจะนำหลักไตรสิกขามเข้ามาประยุกต์ในการพัฒนา ในที่นี้จะแยกออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้

อธิสีลสิกขา หากศึกษาเรื่องศีลอย่างละเอียด และประพฤติปฏิบัติตามให้ถูกต้องดีงาม มีอินทรีย์สังวาร ย่อมทำให้การพัฒนาทั้ง 5 ด้านนั้นเกิดขึ้นได้ ยกตัวอย่างศีล 5 บุคคลทั่วไปพึงรักษา พึงปฏิบัติ มีการเว้นจากปณาติบัต อทินนาทาน กามเมสุเมจฉาจาร และมุสาวาท เป็นต้น เมื่อผู้คนไม่เบียดเบียนกัน ไม่ลักขโมย ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่เอรัดเอราเบรียบกัน สิ่งที่ได้รับการพัฒนาในเบื้องต้นนั้นคือ สุขภาพที่ดีทั้งกายและจิต เมื่อสุขภาพของผู้คนในสังคมนั้นดี ก็จะมีกำลังในการกระทำการงานต่าง ๆ ให้เป็นอย่างมี

ประสิทธิภาพการงานก็จะดำเนินไปบนหนทางแห่งสุจริตธรรม เมื่องานมีประสิทธิภาพการจ้างงาน หรืองานด้านอุตสาหกรรม รวมถึงการผลิตและบริโภค ก็จะพัฒนาไปในอีกระดับได้ กล่าวได้ว่าการที่จะพัฒนาสิ่งรอบตัวทั้งหลาย มีการเป็นอยู่ของผู้คนทั้งหลาย โลก และสังคมนั้น ต้องย้อนกลับไปพัฒนาสุขภาพกายและใจของผู้คนเสียก่อน ดังนั้นการศึกษาและปฏิบัติในเรื่องศีล จึงเป็นหนทางประการหนึ่งในการพัฒนาที่ไม่อาจละเลยได้

อริจิตศึกษา การศึกษาเรื่องจิตนี้ และเข้าใจในเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะการจะอบรมจิตให้มีประสิทธิภาพได้นั้น เป็นสิ่งที่ต้องคือการทำให้จิตอยู่ในสภาวะสงบนั่น ที่เราทั้งหลายเรียกว่า สมาธิ (meditation) ซึ่งในปัจจุบันในสังคมโลกก็ได้สนใจศึกษาในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก เพราะสามารถนี้มีผลทั้งต่อทางกายและจิตอย่างยิ่ง โดยได้มีงานวิจัยเรื่องสมาริเกิดขึ้นมากmany ยกตัวอย่าง การทำสมาธิบำบัดแบบ SKT (Somporn Kantaradusdi-Triamchaisr) ซึ่งมีงานวิจัยจากหลายมหาวิทยาลัยทางการแพทย์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ว่าสามารถรักษาในกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวาน และควบคุมความดันโลหิตได้ อ้างอิงจากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยสยาม ที่ได้วิจัยประสิทธิผลของโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) ต่อการลดระดับน้ำตาลในเลือดและลดระดับความดันโลหิตในระยะยาว ซึ่งได้ผลลัพธ์ว่า

ผลการวิจัยพบว่าหลังเข้าร่วมโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) 8 สัปดาห์ประเมินผลหลังดำเนินโปรแกรม ระยะที่มีระดับน้ำตาลในเลือดเฉลี่ยลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.008$) และระยะที่มีระดับความดันโลหิต Systolic เฉลี่ยลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.001$) รวมถึงระยะที่มีระดับความดันโลหิต Diastolic เฉลี่ยลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.001$) เมื่อเทียบกับก่อนเข้าโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) (สมุด ชั้นกิติญาณที่ 2561: 2) และยังมีการวิจัยอีกหลายต่อหลายแห่งในเรื่องสมาธิบำบัด

ในทางพระพุทธศาสนา ก็ได้กล่าวถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ในสมาธิสูตรว่า 1) สามารถที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน 2) สามารถที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อได้ญาณทั้สันะ 3) สามารถที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ 4) สามารถที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อความสันติสุข (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: อง.จตุก. ไทย 21/41/68) กล่าวโดยสรุปคือ สามารถทำให้เป็นสุขในปัจจุบัน มีมุ่งมองที่ชัดเจนแจ้งชัด มีสติและเป็นไปเพื่อทางสันติสุข

ดังนั้นในอริจิตศึกษานี้จึงมุ่งที่การฝึกจิตด้วยสมาธิ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างมาก เพราะเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นมาจากความคิดอันมาจากการจิต ก่อนที่จะส่งผลลัพธ์ทางพฤติกรรมทาง

ภายในและภายนอก ซึ่งหากจิตใจของบุคคลทั้งหลายมีความสงบ การคิดสิ่งใดก็จะเป็นเหตุเป็นผลตามไปด้วย ในอธิบัติสิกขานี้จึงແທบที่จะไม่ต้องมีการประยุกต์ใดขึ้นเลย แต่เป็นสิ่งที่พึงศึกษาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผล หากเกิดผลลัพธ์คือความสงบขึ้นแล้วนั้น เป้าหมายและความคาดหวังทั้งหลาย มีการพัฒนาสุขภาพและความสันติสุขยูติธรรม และปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องวิเคราะห์เพื่อแก้ไข เป็นต้น ก็จะสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อธิปัญญาสิกขา การศึกษาในอธิปัญญาณนั้น มีลักษณะคล้ายกับอธิบัติสิกขานี้ แต่เป็นการเน้นหรือเจาะจงไปที่การพิจารณาอย่างเด่นชัด กล่าวคือ นอกจากจิตที่สงบแล้วนั้น การศึกษาเรื่องปัญญาณนั้นต้องมุ่งพิจารณาในหนทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นการฝึกด้านความคิด ความเห็น และการตัดสินใจต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ในทางพระพุทธศาสนานั้นอธิปัญญาณนี้จะมุ่งเน้นไปในปัญญาของอริยสัจ คือ พิจารณาaruทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งจะนำไปสู่หนทางในการกำจัดอาสาะหังทั้งหลาย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์ นิโรความนินปญิปทา” นี่เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: อย.ติก. ไทย 20/90/319) แต่หากจะพิจารณาและประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความคาดหวังของสังคมโลกได้นั้น อธิปัญญาสิกขานี้เป็นสิ่งที่ตอบโจทย์อย่างยิ่ง เพราะการจะไปถึงเป้าหมายที่มุ่งหวังได้นั้นสิ่งแรกที่พึงมี คือ การวางแผนการจัดการก่อนลงมือปฏิบัติและวัดผล ดังนั้นในการวางแผนต้องประกอบไปด้วยปัญญา ยิ่งหากปัญญาณนั้นเป็นทางที่ดีทางที่ถูกต้อง จะยิ่งส่งผลดีเป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่าง เป้าหมายที่สังคมโลกนั้นคาดหวังไว้ 17 หรือ 5 ด้าน มีการจัดความยากจน จัดความทิวทิาย มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การศึกษาที่เท่าเทียม การพัฒนางาน พัฒนาสิ่งแวดล้อม จนไปถึงความสงบสุข เป็นต้นนั้น ก็ล้วนแต่ต้องอาศัยการวางแผนและพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ ซึ่งในอธิปัญญาณนั้นก็สอนตามแนวแห่งอริยสัจ ที่ต้องมุ่งเน้นในการมองให้เห็นปัญหา แสวงหาต้นเหตุ ซึ่งนำวิธีแก้ทั้งทางทัศนคติ ความคิด การกระทำ คำพูด ความพยายามจนไปถึงการประกอบอาชีพ ซึ่งหากกล่าวโดยรวมก็คือ วิธีการพิจารณาโดยย้อนกลับมาแก้ที่กัย ว่า ใจ ของบุคคล โดยเริ่มใช้ปัญญาเช่นนี้จากตัวบุคคลให้ประสบผล แล้วก้าวไปสู่สังคมครอบครัว สุชุมชนและประเทศชาติ และเมื่อแก้ปัญหาได้ด้วยปัญญาเหล่านี้แล้ว การพัฒนาไปสู่เป้าหมายของสังคมโลกย่อมเกิดขึ้นได้

การประยุกต์ใช้ตรสิกษาเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลกหรือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น หากต้องการให้เกิดผลสูงสุดได้นั้น ต้องอาศัยทั้ง อธิสีลสิกขา อธิบัติสิกขาน และอธิปัญญาสิกขา พึงศึกษาและปฏิบัติทั้ง 3 ประการ คือ รักษาศีล เพื่อรับโภคทั้งหลายทางกายและว่าจានไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม เจริญสมาริเพื่อสร้างความสงบต่อจิตใจ ทำให้สมองปลอดโปร่ง ลด

ความเครียดที่ค่อยขวางกั้นทางเดินของความคิด และพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา วางแผน พัฒนาตนเองและองค์กรที่ตนกระทำอยู่ด้วยปัญญาอันแยกชาย ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้จะมุ่งเพื่อมาพัฒนา สุขภาพทางกายและจิตใจเสียก่อน เพื่อเตรียมพร้อมในการมุ่งสู่เป้าหมายและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น หาก สามารถแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในตนเองได้แล้วก็จะมีปัญหาที่จะสามารถนำไปพัฒนาสังคม เมื่อสังคมทั้งหลาย นั้นพัฒนาแล้ว เป้าหมายการพัฒนาของประเทศไทยไม่ไกลเกินเอื้อม ไตรสิกขานี้จึงเป็นหลักธรรมที่ สำคัญอย่างยิ่งต่อ “ความคาดหวังของสังคมโลก” และยังสามารถประยุกต์ใช้ได้อีกมากมาย

6. สรุป

ปัจจุบันในสังคมโลกนั้น ได้เกิดความคาดหวังและความต้องการขึ้นมากmany จึงได้ตั้งเป้าหมาย ร่วมกันอันเป็นสากลที่รวมเรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) มีการแก้ไขปัญหาความยากจน มีการเป็นอยู่ที่ดี มีความ เท่าเทียม เป็นต้น โดยประมาณไว้ใน 5 ด้าน คือ ผู้คน ความมั่งคั่ง โลก สันติภาพ และความเป็นหุ้นส่วน ซึ่ง สรุปแล้วสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ก็คือความต้องการความสุขต่อสภาพการเป็นอยู่ในชีวิต การที่เราจะพัฒนา เป้าหมายเหล่านี้ให้ยั่งยืน จึงหมายถึงการสร้างความสุขให้มั่นคงยั่งยืน ดังนั้นการจะสร้างความสุขให้ เกิดขึ้นได้นั้นก็ต้องอาศัยการรักษากาย วาจา และใจ ให้เป็นไปตามความเหมาะสมเพื่อเป้าหมายที่ตนเอง ต้องการ หากความประพฤติทางกาย วาจา และการนึกคิดทางใจนั้น เป็นไปในทางที่ไม่เหมาะสม คือ มี ความคิดในเชิงลบ มีอคติในใจ แล้วแสดงสิ่งเหล่านั้นออกมาทางกายและวาจา การพัฒนาให้ถึงจุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายก็จะสำเร็จได้ยาก

พระฉะนั้นการจะฝึกความประพฤติทั้ง 3 ให้ดีได้ในที่นี้ จึงควรอาศัยหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา มีหลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขา ที่ยกมาในเบื้องต้นเป็นต้น การที่จะนำหลักธรรมทั้ง 2 นี้ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องมีความเข้าใจในตัวหลักธรรมให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น หาก เมื่อเข้าใจได้อย่างทะลุ ปุরูป่างแล้ว การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมโลก ก็ จะมีประสิทธิภาพสูงขึ้นตามความเข้าใจนั้น ๆ หากเบรี่ยบเทียบความเข้าใจและการประพฤติปฏิบัติใน หลักธรรมดังกล่าวกับการปลูกต้นไม้ก็คงจะสามารถเบรี่ยบได้ว่า การทำความเข้าใจในหลักไตรสิกษาและ อริยสัจนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคือเป็นการเริ่มปลูกต้นไม้ หากสามารถปฏิบัติตามและประยุกต์ใช้ หลักธรรมเหล่านี้ได้ก็เบรี่ยบดังต้นไม้ที่กำลังเจริญเติบโตได้ด้วยการดูแลปวนดินและการดูแลรักษา และ เมื่อการประยุกต์นั้นนำมาซึ่งประโยชน์สุขขึ้นเป็นเป้าหมายของสังคมโลกได้แล้วเบรี่ยบดังต้นไม้ที่บุคคลได้ ขยายหมื่นเพียรเพาะปลูกดูแล ได้เจริญงอกงามอย่างเต็มที่ จนต้นไม้นั้นได้เป็นร่มเงาที่พิงที่อาศัยของผู้คน

ทั้งหลาย โดยสรุปทั้งมวลแล้วนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มี อริยสัจ 4 ไตรสิกขา และหลักธรรมอีก มากมาย ได้มุ่งเน้นไปที่การย้อนกลับมาปรับปรุงที่ตัวปัจเจกบุคคล ก่อนที่จะส่งต่อไปสู่ระดับครอบครัว สังคม ประเทศไทย และสังคมโลก

7. เอกสารอ้างอิง

เกษร เกษมชื่นยศ. (2563). การพัฒนาของไทยตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารจันทร์เกษตร สาร, 26 (1), 16-30.

ขวัญชา เอกจิตต์ และอุทัย สติมั่น. (2559). หลักไตรสิกขากับการพัฒนาตน. วารสารครุศาสตร์ ปริทรรศน์, 3 (2), 170-179.

ชนะอิป ศรีโภ. (2563). ความเข้าใจเรื่องอริยสัจ 4 ในพระพุทธศาสนา. วารสารวิชาการพระพุทธศาสนา เชิงลุ่มแม่น้ำโขง, 3 (2), 56-69.

วัชรชัย จรจินดาภุตร และปานวด ทับทั่ง. (2563). เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) กับปัญหาการคุ้มครองแรงงานเด็กเลื่อนย้ายถิ่นฐานในอุตสาหกรรมก่อสร้างของประเทศไทย. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, 11 (1), 83-99.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมฤติ ชื่นกิติภูวนนท์ และวรรณ คำรส. (2561). ประสิทธิผลของโปรแกรมมาธิบำบัด (SKT) ต่อการลดระดับน้ำตาลในเลือดและลดระดับความดันโลหิตในพะสังฆ์ ในเขตภาคเชียงราย กรุงเทพมหานคร. สีบคัน 3 กันยายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://e-research.siam.edu/wp-content/uploads/2021/02/Nursing-2020>

Etipitaka. พระไตรปิฎกออนไลน์ (สยามรัฐ). สีบคัน 3 กันยายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://etipitaka.com/read/pali/25/37/>

Thepa, P. C. A. (2022). *Mindfulness: A Buddhism Dialogue of Sustainability Wellbeing*. In 2022 International Webinar Conference on the World Chinese Religions. Nanhua University. Taiwan. <https://urlcc.cc/sysek>.